

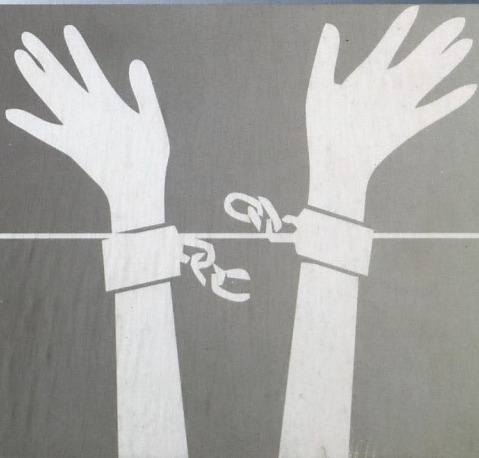

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurası

“Polisə Dəstək”
İctimai Birliyi

İnsan alveri ilə mübarizə

İnsan alveri ilə mübarizə

Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı 2015

Müəllif: Şəmsəddin Əliyev
Korrektor: Səadət Əliyeva

"Polisə Dəstək" İctimai Birliyi.

"İnsan alveri ilə mübarizə". "QHT Nəşriyyatı" mətbəəsi, Bakı, 2015, 44 səh.

Kitabça Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə dəstəyi ilə "Polisə Dəstək" İctimai Birliyi tərəfindən "İnsan alveri ilə mübarizə" layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

© "Polisə Dəstək" İctimai Birliyi

Giriş

Cəmiyyətin cinayətkar qəsdlərdən etibarlı mühafizəsinin təminatı Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran ağır problemlərdəndir. Dövlət və hüququn yarandığı formasiyadan başlayaraq cinayətkarlıqla bağlı gərginlik bütün ictimai-iqtisadi formasiyalarda yaşanıb və yaşanacaq. Azərbaycan Respublikasının CM-də insan alveri cinayətləri XIX fəsilin "Şəxsiyyətin azadlığı və ləyaqəti əleyhinə olan cinayətlər" fəsilində ehtiva edilmişdir.

CM-nin 144-1 maddəsində insan alverinin tam anlayışı verilmişdir. Yəni "insanın istismarı" dedikdə məcburi əmək (xidmət), cinsi istismar, köləlik, köləliyə xas adətlər və onlardan irəli gələn asılılıq vəziyyəti, insan orqanlarının və toxumalarının qanunsuz çıxarılması, şəxs üzərində qanunsuz biotibbi tədqiqatların aparılması, qadının surroqat (qadın bətninin kirayəyə verilməsi, daşıyıcı ana) ana kimi istifadə edilməsi, qanunsuz, o cümlədən cinayətkar fəaliyyətə cəlb etmə başa düşülür. Qanunun diqqət çəkən aliliyi ondan ibarətdir ki, insan alverindən zərərçəkmiş şəxsin istismar olunmasına dair razılığı, həyat tərz, habelə əxlaqsız davranışı əsla insan alverində təsiri bilinən şəxsin cəzasını yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilməz. (şamil olunmur) Digər diqqət çəkən hal ondan ibarətdir ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin istismar məqsədi ilə cəlb edilməsi, əldə edilməsi, saxlanması, gizlədilməsi, daşınması, verilməsi və ya qəbul edilməsi CM-nin 144-1.1-ci maddəsində göstərilən üsullardan istifadə olunmasa da, insan alveri hesab olunur. Qeyd olunan cəhət Azərbaycan Respublikası Konstitutsiyasında əxz olunan 12-ci maddə - Dövlətin ali məqsədi ilə uzlaşır.

"İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədi" kimi təlqin edilir. Bir az da qürür duyulan və fərəh doğuran halda yanaşsaq, bu həm də Konstitutsiyanın 17-ci maddəsində ifadə olunan "Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir..." Xalq iradəsini təsdiqləmiş olur.

Azərbaycan Respublikası demokratik, hüquqi, dünyəvi və unitar dövlət kimi tərəfdar çıxdığı və hamılıqla tanınmış beynəlxalq müqavilələrə

uyğun davranaraq insan alverinə qarşı mübarizənin səmərəli həyata keçirilməsi məqsədilə Respublika DİN-nin nəzdində “İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsi” yaradılmışdır.

İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Milli Koordinator Daxili İşlər Nazirinin müavini, polis general-leytenantı Vilayət Eyvazov təyin edilmiş və dövrü olaraq Milli Məclisdə mübarizənin vəziyyətinə aid hesabat cəmiyyətə çatdırılır.

Beynəlxalq ekspertlərin qiymətləndirilməsinə görə dünyada hər il 4 mln adam insan alveri cinayətlərinin obyektinə çevrilir (məruz qalır). O cümlədən, qurbanlar sırasında 700 minə qədəri qadınlar və uşaqlar təşkil edir. Bu cinayətlərdə şəxsi azadlıqlar əsas obyekt kimi qəbul edilsə də, bəzi (əksər) hallarda faktiki olaraq əlavə obyektlər sırasında cinsi və mənəvi toxunulmazlıqlar, şərəf və ləyaqət, sağlamlıq və həyat təhlükələrinə məruz qalır.

Zərərçəkmişlər kişi və qadın cinsindən olanlar “canlı əşya, mal” kimi ticarətin predmetinə çevrilirlər. Qanunvericiliklə nə aşağı, nə də yuxarı yaş həddi müəyyən edilməmişdir. Bu ona əsaslanır ki, əqdlərin - razılışmanın qurbanları həm azyaşlı (hətta körpələr) və yeniyetmələr, həddibuluğa çatanlar və yaşlı insanlar da ola bilər.

Obyektiv cəhətdən insan alveri cinayətləri şəxsin ticarətinin həyata keçirilməsi ilə xarakterizə olunur. Məsuliyyət bir nəfərin, şəxsin istismarı ilə də yarana bilər. 16 yaşına çatmış istənilən şəxs bu cinayətlərin subyektinə ola bilər. (Söhbət anlaşıqlı fiziki şəxslərdən gedir.) Həm alan, həm satan, həm də əldə edən şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər.

İnsan alveri cinayətlərinin subyektiv cəhəti şəxsin əməlinə psixi münasibətində - düzünə qəsdlə və xüsusi məqsədlə - insanın istismarı ilə əlaqədardır. İstismar sözü altında çox xidmətlərə məcbur etmək və yaxud onun orqanlarından və toxumalarından istifadə başa düşülür.

Misal kimi 1990-cı ildə Moskva şəhərində özəl doğum evində baş verənləri göstərmək olar. Həmin doğum evi körpələrdən imtina edən analar (onlara “imtina anaları” da deyilirdi.) “Durna yuvası” xüsusi ləqəbə malik idilər. Doğum evi çox münasib qiymətə yeni doğulmuşları satmaqda ixtisaslaşmışdı. İki il ərzində uşaq alveri baş alıb gedirdi...

Bu yığcam, vətəndaşlar, hüquq fakültəsinin tələbələri və gənclər üçün

metodik tövsiyə xarakterli kitabçada insan alveri cinayətlərinin xarakteristikası, qurbanların əlamətlərinə görə eyniləşdirilməsi, onların hüquqlarının müdafiə metodları, cinayətlər nəticəsində ziyanın ödənilməsi və digər diqqət çəkən məqamlar öz əksini tapmışdır.

Kitabça Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin yanında Qeyri Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə dəstəyi ilə nəşr edilmişdir.

Kitabçada insan alveri uzaq keçmişin atributu kimi qəbul olunsaydı, müasir dövrdə insanın və vətəndaşların şərəf və ləyaqətinə, azadlıqlarına və təhlükəsizliklərinə qəsd edən ağır-təhlükəli cinayətlər kimi cəzalandırılmalı olan əməldir. Bu, sosial hadisədir və ağır ictimai-təhlükəli əməl kimi Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin humanist və demokratik prinsiplərinə (1948) insanın hüquqlarının müdafiəsi və əsas azadlıqları haqqında Vyana Konvensiyasının (1950); Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (1966) tələblərinə də zidd sayılır.

İnsan alveri müxtəlif formada həyata keçirilir. O dinamik və daima dəyişəndir, digər cinayətkar fəaliyyətin formaları kimi adaptasiyaya meyllidir. İnsan alveri üzrə beynəlxalq biznesin vəziyyətinin təhlili zamanı məlum olur ki, terror qruplaşmaları məhz elə insan alveri cinayətlərinin təşkilatçılarından nəqliyyat və kommunikasiya şəbəkələrindən istifadə edirlər.

Digər mənbələrə görə beynəlxalq aləmdə insan alveri qurbanlarının sayı il ərzində təxminən 600 min nəfərdən 800 min nəfərədək artır. Qurbanların ümumi sayı 2 mln-dan 4 mln-a qədərdir. Onların 80%-ni qadınlar təşkil edir. Amma ekspertlər hesab edirlər ki, dünyada insan alveri cinayətlərinin və qurbanların ümumi sayı daha çoxdur, əksər hissəsi kölgədə qalır, latentlik təşkil edir.

Son dövrlərdə insan alveri cinayətlərində azyaşlıların ticarəti geniş yayılmışdır. Statistik məlumatlara görə azyaşlıları Almaniya, Belçikada, Danimarkada, Niderlandda, İspaniyada, Yunanıstanda, Fransada, Yaxın Şərqi ölkələrində, Afrikada, Asiyada, İsraildə, BƏƏ, ABŞ və Kanadada satılırlar.

Azyaşlıların satılmasında məqsəd onları dilənçilik, uşaq fahişəliyi və orqanların transplantasiyası ilə məşğul olmaqdan, ondan istifadə etməkdən

ibarətdir. Kriminal biznes məqsədi uşaqların yalnız xarici vətəndaşlara satılması zamanı mümkün olur. Uşağın vətəndaşı olduğu ölkədə orqanlarından istifadə etmək məqsədilə əldə edilib satılması az ehtimal olunur. Digər şərt isə ondan ibarətdir ki, transplantasiyanın (transplantasiya - orqanın bir bədəndən başqa bədənə köçürülməsi) həyata keçirilməsindən əvvəl tibbi personalın testi, analizləri, xüsusi otaqların hazırlanması, tibbi aparatlar və s. lazım olur. Belə hərəkətləri insan alveri qurbanlarının vətəndaşı olduğu ölkədə məlumatların ictimaiyyətə siza bilməsi imkanı olduğundan son dərəcədə çətin olur.

Bəzi mənbələrə görə rus uşağı xaricdə-məs: ABŞ-da 10 000 \$ bəzən daha artıq qiymətə satılır. Uşaqların alqı – satqısı bəzi hallarda övladlığa götürməklə həyata keçirilir. Lakin 16-18 yaşında olan gəncləri müvafiq ideoloji və narkoloji hazırlıqdan sonra dünyanın isti nöqtələrində - döyüş bölgələrində, terror aktlarının törədilməsi üçün istifadə edə bilirlər.

Beynəlxalq statistik mənbələrə görə kriminal gəliirlərin əldə edilməsinin mühüm üsullardan biri kimi insan alveri cinayətlərinin həyata keçirilməsi nəticəsində kriminal təşkilatçılar, transmilli cinayətkar sindikatlar il ərzində 10 milyarda yaxın (ABŞ dolları məbləğində) qazanc əldə edirlər.

Bütün bunlarla yanaşı qeyd etmək istərdim ki, insan alveri cinayətləri (əlverişli) uğursuz iqtisadi şəraitin, ilk növbətə işsizlik, sosial ehtiyacların ödənilmə bilməməsinin, uğursuz ailə münasibətlərinin, ailədə nəzarətsizliyin və ailənin ehtiyaclarının ödənilməsinə etinasızlığın, ailə ilə əlaqənin itirilməsinin və yaxud doğmalar, yaxınlar tərəfindən maddi və mənəvi dəstəyin olmamasını reallaşdıran faktorların məhsuludur.

Azərbaycan Respublikası DİN-nin İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin əməkdaşları tərəfindən 2014-cü il ərzində 97 fakt insan alveri cinayətləri aşkar edilmiş, 6 qrupdan çox mütəşəkkil dəstə zərərsizləşdirilmişdir. Bu cinayətlərin 54 qurbanından 51-i qadın, 3-ü kişidir. İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin bu istiqamətdəki fəaliyyəti prinsipallığı və aktivliyi ilə davam etdirilir.

Hər bir cəmiyyətdə şəxsiyyətin inkişaf səviyyəsi, təhsili və vətəndaş mövqeyi onun siyasi düşüncəsi (həm də sosial) ilə bilavasitə əlaqədardır. Kifayət qədər təhsili və bilik səviyyəsi olmayan şəxslərin maarifləndirilməsi

və nəzəri baxımdan məlumatlandırılması bir sıra cinayətlərin qarşısının alınmasında əhəmiyyət kəsb edir. Bu çox vacib şərtədir. Savadsızlıq və məlumatlılıq insan alveri cinayətlərinə zəmin yaradan amillərdəndir. Zənnimcə belə faktorları cəmiyyətin sosial faciəsi kimi də qəbul etmək olar.

Əfqanıstan talibanları və Pakistandakı savadsız destruktiv qüvvələr, İŞİD məhz səviyyələrinə görə asan idarə olunur, ələ alınır və törədilən transmilli cinayətlər beynəlxalq aləmdə sülh üçün təhlükə yaradır. Bu baxımdan maarifləndirmə işi, təhsil ilə sıx bağlı olduğundan tədris proqramlarında hüquqi mövzulara diqqət artırılmalıdır.

Müəllifdən

İnsan alveri cinayətləri, səbəbləri və aradan qaldırılması yolları

İnsan alveri və yaxud ingilis mənşəli söz olan frafind qanunsuz olaraq alıb-satma, əldən-ələ vermə mənasının daşıyıcısıdır. Ətraflı anlayışı AR CM-nin 144-1 maddəsində verilir. Belə əməl bütün dünya ölkələrində cinayət təqibi ilə qadağan edilir. İnsan alverinin sadə, ağılabatan mənası isə canlı və şüurlu insan ilə əşya və mal ilə davranmaq kimi davranmaq, onu almaq, satmaq, dəyişdirmək, hədiyyə etmək, kirayə vermək və s. anlamda yozulur.

İnsan alverinin – digər cinayət növlərindən fərqi onun latent cinayətlər sırasına daxil olmasındadır. Yəni, insan alveri cinayətləri mürəkkəb tərkibə malik olduğundan onun aşkar edilməsi üçün zaman, yüksək peşəkarlıq və məxfi məlumat toplamaq bacarığı tələb olunur. Digər tərəfdən iqtisadi motivasiya - yəni, insanların maddi çətinlik ucbatından köləlik şəraitinə düşməsi və yaşamaq uğrunda, ailəni təmin etmək məqsədilə gözlənilən (ehtimal olunan) çətinliklərə dözməsi; cəzalandırılmaqdan və ictimai rüsvayçılıqdan qorxması, müvafiq orqanlara müraciət etmək istəməməsi; dövlət strukturlarına və hüquq mühafizə orqanlarına inamın olmaması; kimdən və haradan kömək ala biləcəyini bilməməsi, QHT-lərə etibar etməməsi; qurbanların psixi və fiziki ağırlara məruz qalması; insan alveri cinayətlərinin istintaqı üçün kifayət qədər təcrübə və peşə biliyinin olmaması; belə işlərin istintaqı və aşkar edilməsi üçün analitik və metodiki materialların azlığı; insan alveri cinayətlərində prosesual diqqətin və üstünlüyün (prioritetin) çatışmazlığı; institusional problemlərin olması və s. fərqli cəhətlərin göstəricisidir.

Azərbaycan Respublikası DİN-nin nəzdində yaradılan İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsi fəaliyyətini həyata keçirərəkən bir neçə normativ hüquqi tənzimləyici akt var idi və hər şey sıfırdan

başlandı. Bacarıq və peşəkarlıq, insan alveri ilə bağlı məlumat toplamaq qabiliyyəti qısa vaxt ərzində nəticəni hasil etdi.

DİN-nin İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin 2014-cü ilin yarım ili ərzində həyata keçirdiyi preventiv tədbirləri nəticəsində 50 cinayət aşkar edilmiş, 7 nəfər barədə məhkəmə tərəfindən cəza tətbiq edilmişdir. Cinayətlərin qurbanlarına çevrilmiş 39 nəfərin cəmiyyətdə “qayıdışı” bərpa olunmuşdur. Diqqət çəkən əməliyyat məqamı ondan ibarətdir ki, məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikası adından cəza tətbiq edilən 7 nəfərin təhlükəli əməllərinə, psixi və fiziki iztirablarına 39 nəfər məruz qalmış, onların iradələrinə uyğun davranışlarına məhdudiyətlər qoyulmuş, köləliyə xas tərzdə saxlanılmışlar. Digər sezilməyən məqam ondan ibarətdir ki, bu cinayətlərin əksər çoxluğu vətəndaşların-zərərfəkənlərin məlumatları sayəsində deyil, əməliyyat araşdırmalarının nəticəsi olaraq aşkar olunmuşdur. Bu da, trafinq cinayətlərinin spesifik mürəkkəbliyinin təzahürüdür. Zərərfəkən - qurbanların bu barədə müvafiq orqanlara xəbər verməməsi isə müəyyən qədər yuxarıda qeyd etdiyim faktorların təzahürüdür.

İttiham olunan şəxslərin təhlükəli əməllərinin xarakteristikası onların əsasən 40 yaşa qədər və əvvəllər məhkum olmaları ilə bağlıdır.

Bu cinayətlər kommersion cəhətinə görə də digər cinayətlərdən fərqlənir və cinayət yolu ilə əldə edilən biznes əsas niyyət kimi keçir. Bəzi analitiklər insan alveri cinayətlərinin narkotrafiklə ciddi bağlı olduğu qənaətində olsalar da, lakin cinayətlərin baş verdiyi məkan və aidiyyəti üzrə aparılan istintaq nəticəsində belə əlaqənin olması hələ ki, təsdiqini tapmamışdır. Təcrübə göstərir ki, insan alveri ilə məşğul olanlar, ümumiyyətlə narkoticarətə meyl etməirlər. Çünki insan alveri narkobiznesdən fərqli olaraq “az təhlükəli” olmaqla (təşkilatçılar üçün) daha çox pul gətirir. Ona görə də, insan alveri cinayətlərinin subyektləri adətən riskli biznesə girməmişlər.

Digər tərəfdən insan alverinə görə ittiham olunanlar əvvəllər zorakılıqla müşayət edilən və başqa kriminal xarakterli cinayətlərin törədilməsində iştirakları olmur.

İnsan alveri ilə mübarizənin əsas məqsədi müəyyən qism insanların köləliyə çevrildiyi cəmiyyəti dəyişərək təhlükəsiz, ədalətli və vahid vətəndaş cəmiyyətinə çevirmək, sosial ədalətin yeganə təminatçısı olan məhkəmə hakimiyyətinin nüfuzunu və etibarını təsdiqləmək, belə cinayətlərlə mübarizədə ictimai fəallığın artırılmasına nail olmaq, cəzanın labüdlüyünü və məqsədini prinsipallıqla reallaşdırmaqdan ibarətdir.

Ümumiyyətlə insan alveri cinayətləri özünü “təsdiqləmək” üçün sənədlərin saxtalaşdırılması, əxlaqsız yuvaların saxlanması, fahişəliyə cəlb etmə, zorlama, mütəşəkkil cinayətkar qrupların yaradılması və s. ilə əlaqədə baş verir.

İnsan alverini doğuran ümumi səbəblərdən - əhalinin səmərəli məşğuliyyətinə məhdudiyətlərin olması, qurbanların təhsilinin səviyyəsi, sosial müdafiəsi, yoxsulluğun mövcudluğu, əmək bazarında ayrı seçkilik-gender bərabərsizliyi və s. göstərmək olar. Ekspertlərin fikirlərinə görə qadınların bu cinayətlərin qurbanına çevrilməsinə təsir edən faktorlar sırasında yoxsulluğun, təhsilinin davam etdirilməsinə və müvafiq işlə məşğuliyyətinə maneələrin olması, habelə gələcəyə inamın yoxluğudur. Qeyd olunanlar arxaizm – köhnəlmiş və yaxud dildən düşmüş hesab edilə bilər, amma düşündürücüdür.

Hər bir cəmiyyətdə şəxsiyyətin inkişaf səviyyəsi onun vətəndaş mövqeyi və siyasi düşüncəsi (həm də sosial) ilə bilavasitə əlaqədardır. Kifayət qədər təhsili və bilik səviyyəsi olmayan şəxslərin maarifləndirilməsi cəmiyyətin epiqrafı kimi səslənməlidir. Savadsızlıq və məlumsızlıq da cəmiyyətin sosial faciəsidir.

Əfqanıstan talibanları və Pakistandakı savadsız destruktiv qüvvələr, İŞİD məhz səviyyələrinə görə asan idarə olunur və ələ

alınırlar. Dominant ölkələr bundan maraqlarına uyğun sui-istifadə edirlər. Bu baxımdan maarifləndirmə işi, təhsil səviyyəsi ilə sıx bağlı olduğundan tədris proqramlarında hüquqi mövzulara diqqət artırılmalıdır.

İnsan alverində qırmızı xətt kimi keçən qul əməyindən istifadə əsasən ağır bədən xəsarətləri, döymə, azadlığın məhdudlaşdırılması, hədələr, rixşənd, lağaoyma və təhqirlə müşayət edilir. Təbii ki, belə cinayətlər təhlükəli əməllərin məcmusuna görə tövsif olunmalıdır ki, insan alverini yaradan faktorlar - əsas tərkib prosesual diqqətdən yayınmasın. Çox təəssüf ki, bəzən bir faktla istintaq aparıldığından əsas təşkilatçılar “kadr arxasında” qalır.

Araşdırmalar göstərir ki, insan alveri cinayətlərinə xas olan aşağıdakı, mən deyərdim ki, əsas məsələlər (təhqiqat və istintaq üçün tam açıq olsa da) məhkəmənin yekun mərhələsinə qədər araşdırılmamış qalır:

- İnsan alveri cinayətlərinin problemləri barədə məlumatlar.
- İstismarın müxtəlif formaları (qul əməyi, seksual istismar və s.)
- Risk faktorlarının, müxtəlif qruplarla sıx bağlılığı səbəbləri.
- İnsan alveri cinayətlərinə xas olan cəhətlər, qrupların bir-birilə bağlılığı və məqsədləri.

Tədqiqatçılar mübarizə üçün daha çox interaktiv sorğulara üstünlük verirlər.

Real vəziyyəti öyrənmək üçün narrativ (ing. sözü narrare - dil aktı) sorğu metodlarından, yəni danışmaq yolu ilə həqiqəti meydana çıxartmaq, şəraitin qarşılıqlı surətdə bağlılığını öyrənmək məqsədi ilə istifadəni vacib sayır.

Söz və danışq əsasında informasiya əldə etmək sorğunun mahiyyətini təşkil edir. Belə sorğu nəticəsində qurban üzərində psixoloji nəzarəti əldə etməklə həqiqəti meydana çıxarmaq olar.

Qurbanlarla səriştəli ekspertlərin, hüquq-mühafizə orqanları və digər dövlət təşkilatlarının, QHT-lərin və KİV əməkdaşlarının birlikdə müsahibələrin aparılması.

KİV-nin insan alveri haqda həyata keçirdiyi monitorinq nəticəsində vətəndaş mövqeyi, ictimai rəyin hansı səmtə formalaşmasına dair məlumat toplamaq mümkündür. Belə müsahibə xarakterli sorğular daha çox insan alveri cinayətlərinin qurbanı olmuş şəxslərin yaşadığı, oxuduğu, təhsil aldığı yerlərdə regionlarda təşkil edilə bilər.

Təhlillər belə deməyə əsas verir ki, istər yeniyetmələr, istərsə də qadınlar arasında olan qurbanların “riskli” davranışları ailə üzvlərinə və cəmiyyətə də bəlli olmayan kölgə və səbəbli əlaqələndir. Müəyyən məşğulluq növlərinin təklifi və yaxşı əmək haqqının, şəraitin vəd edilməsi, gənclər üçün müasir təhsil alma təklifləri risk qrupunun naşı üzvlərini cənginə ala bilər. Amma ailədəki xoş münasibətlər, maddi vəziyyətin həlli, valideynlərin təfəkkür və təhsil baxımından ali olması (burada daha çox anaların biliyi və təcrübəsi əsas götürülür. Çünki əksər yeniyetmə qurbanların ataları olmur.) mühüm faktorlar sırasında diqqəti cəlb edir. Bəzən qurbanlar işlə bağlı verilən təkliflərə razılıqlarını verərkən məşğulluğun potensial təhlükəliliyini qiymətləndirə bilmirlər. Diqqət çəkən təkliflər sırasında –harda əmək haqqı aşağıdırsa “intim” münasibətlərin olmaması və yaxud əmək haqqının çox olduğu yerdə “intim” əlaqələrin olması ehtimalı da yüksək olur - fikirdə həqiqət axtarmağa deyər. Bəzən təkliflərlə razılaşanların müəyyən qismi (bəzən 50%) köləlik təhlükəsinin olduğunu zənn etsələr də, “təki işsizlik problemi həll olunsun”- deyər razılığa gəlirlər.

İnsan alverinə şəraitin yaranmasına təsir edən səbəblərdən digəri qurbanın köləliyin və insanın əşya kimi satılmasının və ya onun istismarının anlayışını və mahiyyətini dərk etməyərək razılığa gəlməsidir. İnteraktiv sorğulara cəlb edilmiş şəxslərin 50%-i insan alveri barədə anlayışları olsa da mahiyyətini və təhlükəsini, 34%-i “seksual köləliyi” dərk etməyənlər olmuş, 26%-nin ümumiyyətlə seksual istismara cəlb və məcburetmə barədə məlumatları olmamış, 50% valideynlər öz uşaqlarının satılması hallarından bixəbər olduqları halda, 30% insan alveri barədə xəbərləri və məlumatların olduğu müəyyən edilmişdir.

Qeyd olunanlara rəğmən belə düşünmək olar ki, cəmiyyət və qurbanlar insan alverinin təhlükəsi barədə məlumatları yalnız KİV-dən alsalar da, onu nəzəri cəhətdən formal bir həcmdə qəbul edir, lakin müfəssəl anlayışları yoxdur. Ona görə də, geniş maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə son dərəcə ehtiyac var.

Daha çox yayılan – “İnsan alveri nədir və varmı?” sualına “Hər yerdə var, insanlar özləri (və yaxud ailəsi) bu cinayətə sövq olunurlar, heç nəyi araşdırmadan, heç kimlə məsləhətləşmədən belə addımlar atırlar.” cavabını vermişlər.

Mən yeniyetmələrin tam təsadüf nəticəsində qurbana çevrilməsi qənaətindəyəm. Amma bəs o yeniyetmənin valideynləri? Nəzarətin olmaması, məktəblərin yeniyetmələri özünə cəlb edə bilməməsi, bir az siyasi rəng qatsaq, müəllimlərdə xarizmatik (sinfi və yaxud auditoriyanı ələ ala bilməməsi) cəhətlərin olmaması da şərtidir.

Respondentlərin tən bərabər hissəsi belə hesab edirlər ki, köləliyə düşmənin səbəblərinin 50%-i qurbanın doğmalarının günahından baş tutursa, 50% -i bəlkə əməliyyat şəraitinin polis tərəfindən düzgün qiymətləndirə bilməməsidir. (İctimai fikir belədir. Bu RF-nin elektron məlumatlarındandır.)

Qənaətimə görə insan alveri qurbanlarının müəyyən hissəsi özlərinin səhvi və günahları ucbatından bu vəziyyətə məruz qalırlar.

Valideynlərin, doğmaların, kollektivin (təhsil, iş) suçu burada təbii ki, var. Yüngül əxlaqlılar isə həmişə qurbanların sayında təxminən 34% təşkil edir.

Hesab edirəm ki, ailədə və yaxud kollektivdə insan alveri barədə məlumatsızlıq, çətin maddi durum, valideynlər və qohumlar tərəfindən risk faktoruna məruz qalana mənəvi dəstəyin olmamasını da səbəblərə aid etmək olar.

Gənclərin sırasında riskli davranış formasına-tədrisdən (məktəbdən) yayınanları, narkotikaya aludə olanları, müntəzəm məşğuliyyəti olmayanları və müəyyən qismində xırda oğurluğa və xuliqanlığa görə polis tərəfindən inzibati məsuliyyətə cəlb edilənləri aid etmək olar.

İnsan alverinə təsir edən səbəblərdən biri də işsizlikdir.
Gənclərin təxminən 65%-i yüksək əmək haqqı olan işlərə getməyə üstünlük verirlər. Ona görə də qurbanların yeniyetmələrdən ibarət əksər qrupu təklif edilən “yüksək əmək haqqı” vədi fikirləşmədən qəbul edirlər. Belə şəxslərin qeyri-nikbin ovqatla yaşaması, gələcəyinə və özünə inanmaması da köhləliyə məruz qalmasına təsir edir.

“Yeni xəbər”, “Milli az” saytlarının (26.07.2014; 17.10.2014-cü il tarixli informasiyaları) məlumatına görə ƏSMN-nin Baş Məşğulluq tərəfindən Azərbaycanda rəsmi qeydiyyatda olan 39.951 nəfər işsiz var və işsizliyə görə onlara müvafiq müavinət verilir. Qeyri-rəsmi məlumata görə isə ölkədə 265min nəfər işsiz kimi qeydiyyatdadır, onun 1479 nəfərinə işsiz statusu verilməklə müavinət təyin edilmişdir.

Əmək qabiliyyətinə malik olanların və əhalinin ümumi sayına nisbətə çox kiçik bir “zümərə” işsizdir. Başqa ölkələrlə müqayisədə vəziyyət kritik deyil. Amma hazırda Azərbaycanda sığınacaq axtaran təxminən 2000 nəfər Əfqanıstan vətəndaşları müəyyən işlə məşğul olub, sosial vəziyyətini qura bilirlərsə, niyə öz vətəndaşlarımızı bunu

etmirlər?- sualına müxtəlif cavablar verilə bilər.

Müasir Avstriyada, Danimarkada, Almaniyada və Yaponiyada əmək qabiliyyəti olanların sırasından işsizlərin sayı 10%, Fransa, Afina, İtaliya, Polşa və İspaniyada bu tərkib 35% təşkil edir. İşsizlikdən əziyyət çəkənləri yaş həddinə görə bölsək daha çox 25 yaşınadək olan gənclərdir.

Azərbaycanda isə işsizlərin sayı faiz etibarilə 5% təşkil edir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə dövlət proqramının uğurla həyata keçirilməsi nəticəsində işsizliyin səviyyəsi hər il aşağı düşür. 100 mindən çox iş yerləri açılmış, onun 80 mini daimi iş yerləridir.

Bütün bunlar Azərbaycanda insan alveri ilə bağlı riskli formaları aradan qaldırır.

İnsan alveri cinayətlərində qadın qurbanlarının olması narahatlıq doğursa da, son dövrlərin müqayisəli təhlili statistik rəqəmlərdə azalma ilə müşahidə edilir.

DİN-nin Baş İnsan Alveri İdarəsinin 2014-cü il ərzində həyata keçirdiyi preventiv tədbirləri nəticəsində 97 cinayət faktı aşkar edilmişdir. Bu 2013-cü illə müqayisədə 21% çoxdur. Ötən il ərzində 18 cinayət işi üzrə 26 nəfər cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. 9 cinayət qrupundan ibarət bir mütəşəkkil dəstə işə edilib zərərsizləşdirilmişdir. Narahatlıq doğuran səbəblərdən biri təqsirləndirilənlərin sırasında 18 nəfər qadın olmuş, 8-i isə kişilərdir. Bu cinayətin qurbanlarının 54-nün, 51-i də qadınların olması narahatlığın başqa tərəfidir.

Beləliklə “İnsan alveri cinayətləri qurbanlarının” 51-i qadın, 3-ü isə kişi olmuşdur. 37 nəfər qadın Türkiyəyə aparılmış, 8-i RF-yə, 6-sı isə BƏƏ-yə aparılıb, istismara məruz qalmışlar. 7 nəfər barədə məhkəmə tərəfindən cəza tətbiq edilmişdir. Cinayətlərin qurbanlarına çevrilmiş 39 nəfərin cəmiyyətə “qayıdışı” bərpa olunmuşdur. Diqqət çəkən əməliyyat məqamı ondan ibarətdir ki, məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikası adından cəza tətbiq edilən 7 nəfərin

təhlükəli əməllərinə, psixi və fiziki iztirablarına 39 nəfər məruz qalmış, onların iradələrinə uyğun davranışlarına məhdudiyətlər qoyulmuş, köləliyə xas tərzdə saxlanılmışlar. Digər sezilməyən məqam ondan ibarətdir ki, bu cinayətlərin əksər çoxluğu vətəndaşların-zərərcəkənlərin məlumatları sayəsində deyil, əməliyyat araşdırmalarının nəticəsi olaraq aşkar olunmuşdur. Bu da, trafinq cinayətlərinin spesifik mürəkkəbliyinin təzahürüdür. Zərərcəkən - qurbanların bu barədə müvafiq orqanlara xəbər verməməsi isə müəyyən qədər yuxarıda qeyd etdiyim

Beynəlxalq aləmdə qurbanların arasında qadınların çoxluğu işsizlik probleminin həllində səthi yanaşmalarla, ailə çətinlikləri, gender bərabərsizliyi, savadsızlıq və yaxud təhsilin, peşənin olmaması və s. ilə əlaqələndirilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə kişilərə nisbətən qadın işsizlərin sayı 10-12% çoxdur. Bu, Şimali Avropa ölkələrində, İtaliya, İspaniya, Yunanıstan, Portuqaliya və s. ölkələrdə mövcuddur.

Digər səbəblərdən biri işəgötürənlə yazılı müqavilənin olmamasıdır. Belə hallar son zamanlar hər bir ölkədə artımla müşahidə edilir. Ona görə də yazılı müqavilə olmayanda işə görə əmək haqqının verilməməsi, kobudluq, pis və yaxud dözülməz əmək şəraiti kimi narazılıqlar diqqət çəkir. Amma qrup halında işsizlik olanda iş axtarmaq planlarının həyata keçirilməsi uğrunda yollar axtarılır. Əksər qismi internet vasitəsilə axtarışa başlayır və bəzən belə axtarışlar “tələyə” düşməyə şərait yaradır. Yaxşı olardı ki, iş axtaranlar dövlətin xidmətində olan orqanların vakant vəzifələrinə üstünlük versinlər. KİV-də verilən məşğulluq elanlarına da əhəmiyyət vermək olar. Özəl xidmət sahələrində verilən təkliflər həmişə özünü doğrultmur. Mənəviyyətə zidd təkliflər və müdiriyyətin sair bulanıq niyyətləri ilə razılaşanlar da olur.

Həyata keçirilən informasiya tədbirləri nəticəsində artıq ölkə

hüddüdlərindən kənarında işləməklə bağlı təkliflər rədd edilir. Tərəddüdə qapılanlar da az deyil. Təəssüf doğuran hal ondan ibarətdir ki, son illər insan alveri ilə əlaqədar kifayət qədər məlumatlar televiziya, KİV və pedoqoji kollektivlərdə yayılsa da, yenə respondentlərin müəyyən qismi belə sosial hallarla bağlı xəbərsiz olduğunu bəyan edirlər. Məlumsızlığın özü də səbəblər sırasında özünə yer alır.

Dünyada miqrasiya dairəsinin genişlənməsi insan alverinə aparan qısa və asan bir yoldur. Ölkəyə daxil olan miqrantlar üçün düşdüyü dövlətin dilini mənimsəməyə uzun vaxt tələb olunur. Digər tərəfdən ailəsinin maddi çətinliyini ödəmək vəzifəsi əsas şərt kimi onu az əmək haqqı almağa vadar edir, düşdüyü şəraitlə barışmaqla, qul əməyinə alışı.

Vasitəçilik edən kölgə agentlikləri də “işsizlərə” iş təklif etməklə kölgə infrastrukturunu həyata keçirə bilirlər, az əmək haqqı ödəməklə çox və ağır işdə işləmək, bir növ insanın istismarına rəvac verilir, qanuna zidd müəyyən işin yerinə yetirilməsinə məcbur edilir. Müvafiq orqanlar belə agentlikləri heç olmazsa ildə 2 dəfə təfəş etməli, məqsəd və məramlarını araşdırmalıdırlar. Və yaxud, turist səfərləri – səyahətləri ilə bağlı agentliklərin fəaliyyəti də nəzarətdə saxlanılmalı, şübhəli səyahətlərin qarşısını almağa diqqət artırılmalıdır. Əksər ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da xüsusi şöbələr var ki, əcnəbi vətəndaşlarının əmək hüquqları ilə bağlı araşdırmalar aparır. Lakin Həmkarlar İttifaqı yalnız ölkə vətəndaşlarının əmək hüquqlarını müdafiə edir, əcnəbillərin işlədikləri səmtə daxil olmağa həmişə ixtiyarları olmur.

Bəzən miqrantların əmək haqları işə götürənlər tərəfindən ödənilmir. Tərəflər arasında yazılı müqavilə olmadığından əmək haqqının tələb edilməsini məhkəmə aidiyyətində həll etmək olmur və s.

Məlumat üçün qeyd etmək yerinə düşərdi: "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" 28 iyun 2005-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının qanununda şəxsin müəyyən işin yerinə yetirilməsinə - xidmətin göstərilməsinə məcbur edilməsi həmin şəxsin (qurbanın) iradəsinin ziddinə olaraq onu arzu etmədiyi işin (xidmətin) yerinə yetirilməsinə məcbur etmədə ifadə olunur. Burada hər hansı bir işdən-istehsal, ticarət, xidmət, dilənçilik və s. sahələrdə görülən hər hansı bir iş başa düşülməlidir. Haqqın tam, qismən və yaxud heç ödənilməməsinin əhəmiyyəti yoxdur. Belə cinayətlərin hədə-qorxu gəlmə, zor tətbiqetmə, zor tətbiq etməklə hədələmə və şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması ilə törədilməsi təqsirkarın öz əməlinin nəticəsini öncədən görməsi və onu arzu etməklə cinayətə qəsdən, şüurlu şəkildə yol verməsidir.

Ona görə də, insan alverindən zərərçəkmiş şəxsin istismar olunmasına dair rəzilığı, həyat tərzi, habelə əxlaqsız davranışı insan alverində təqsirli bilinən şəxsin cəzasını yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilməz.

İnsan alverinin formalarına tarixi baxış.

İnsanın əşya kimi alqı-satqısı qul ticarətinə aiddir. Tarixdə qul ticarətinin kütləvi hal alması Afrikadan daşınan qullarla bağlı olmuşdur. Həmin dövrlərdə qara dərililərin ticarətin predmetinə çevrilməsi çox yayılmışdı. İctimai əxlaqın (mənaiviyyatın) inkişafı nəticəsində qul ticarəti tədricən cinayətin predmetinə çevrilsə də, üstünlük təşkil etmirdi.

Qul ticarətinin yaranmasının dövrü barədə yazılı tarixi mənbələr olmamışdır. Lakin, insanın əşya kimi alınıb-satılması əsrdən-əsrə ötürülmüş və bu günə qədər yaşamaqdadır. Misirin qədim mənbələrinə istinadən belə qənaətə gəlmək olar ki, köləlik və qul ticarəti həmin dövrlərdə qədim dövlətlərin iqtisadiyyatının tərkib

hissəsini təşkil edirdi. (Daha çox kənd təsərrüfatında)

Qədim zamanlarda kölə zəncilər Misirə, Yunanıstana və Romaya, bir müddət ötdükdən sonra isə ərəblər onları Şimali Afrikaya, Ərəbistana, Türkiyəyə və İrana daşıyırdılar. XIX əsrdə qul ticarətinin əsas mərkəzi Misir və Zanzibar (Afrikanın şərq sahilindəki yerlər, Hind okeanında ada) sayılırdı. Təkcə Fars körfəzindən 1867-1869 –cu illər ərzində 39645 kölə daşınmışdı. Amma həmin dövr ərzində ingilis gəmiləri ilə Hind okeanında daşınan 2645 adam köləlikdən azad edilmişdi. Qul ticarəti ilə məşğul olan tacirlər silahlı dəstələrlə Afrikanın dərinliklərinə daxil olur, Nil çayının yuxarı istiqaməti ilə Konqo çayının vadilərində yaşayanlara qarşı viranedicilər basqınlar edir və qulları Şərqi Afrikanın ətraf məntəqələrinə daşıyırdılar.

XIX əsrin sonlarında ingilis hakimiyyəti tərəfindən qul ticarəti Misirdə qadağan edildikdən sonra Şərqi Afrikada ərəblərin qul ticarəti ilə bağlı fəaliyyəti də qeyri-qanuni hal kimi qiymətləndirildi. Belə vəziyyət XX əsr boyu davam etdi və XX əsrin 80-ci illərində Səudiyyə Ərəbistanında qul ticarəti rəsmi olaraq ləğv edildi.

Qul ticarəti orta əsr dövlətlərinin, Ərəb Xilafətinin, Qızıl Orda və Krım Xanlıqlarının, Osmanlı İmperiyasının iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsini təşkil edirdi. Monqol-tatarlar qulları müsəlman tacirlərinə və eləcə də İtaliyanın kolonyasında olan şəhərlərdə satırdılar.

Qaradəniz ətrafından gətirilən qulların hesabına Qahirədə Əyyubilərin və Bağdadda Abbasilərin Məmlük qvardiyası yaradıldı (təxminən 1193-cü ildə). Məşhur Məmlük sultanı I Bəybars 1259-cü ildə Monqolları darmadağın etmişdi. Bəybars Qaradəniz ətrafından gətirilən qullardan-qıpçaq idi. Tatar-monqolları tərəfindən Misirə satılmışdı.

Qərbi Avropada da bütün orta əsrlərdə qul ticarəti mövcud idi. XV əsrin ortalarında Portuqaliya tacirləri Afrikadan gətirilən qul

ticarəti ilə məşğul olurdular.

XVI əsrdə isə ispanlar Hindistana, portuqaliyalılar isə Braziliyaya qulları daşımağa başladılar. XVI-XVII əsrlərdə qul ticarəti krallığın imtiyazına çevrildi. Zəncilərin alqı-satqısına daha çox üstünlük verilir. (1621-1631-ci illərdə Hollandiya, Fransa və İngiltərənin ticarət kompaniyalarında zəncilərə daha çox ehtiyac duyulurdu.) 1698-ci ildə İngiltərə parlamenti rəsmi olaraq xüsusi şəxslərə qul ticarəti ilə məşğul olmağa icazə verdi. Bir sözlə, qul ticarəti çox gəlirli sahə kimi Roma papası V Nikolayın da (1452-ci ildə) diqqətini çəkdi.

1789-cu il Fransanın "İnsan hüquqları haqqında bəyənəmə" hər cürə qul ticarətini rədd etdi. 25 mart 1807-ci ildə İngiltərə Parlamenti "Qul ticarətinin qadağan olunması barədə" akt qəbul etdi. 1823-ci ildən başlayaraq qulların bir kalonyadan digərinə daşınmasına da artıq qadağa qoyuldu (Hələ 1815-ci il Vyana konvensiyasında da insanın əşya kimi alınıb-satılması pislənirdi) və ilk dəfə olaraq dövlətlərarası səviyyədə beynəlxalq ittifaq adından qaradərili zəncilərin ticarəti ilə bağlı məsələ müzakirə predmetinə çevrilsə də, səmərəli nəticə hasil olmadı. (1822-1823-cü illərdə)

15 may 1820-ci ildə ABŞ konqresi qul ticarətini dəniz quldurluğu ilə (piratlıq) bərabər sayaraq hər iki hala ölüm cəzasının tətbiq edilməsini məqbul saydı. 1840-cı ildən başlayaraq bütün Avropa ölkələrinin cinayət qanunvericiliyində qul və zəncilərin ticarəti ilə bağlı sərt cəza tədbirləri tətbiq olunmağa başlandı.

Müasir zamanda qul ticarəti bir neçə Asiya ölkələrində, Afrikada, Şərqi Avropada və Latın Amerikasıda ölkələrində var. Məs: Nigeriyada 2003-cü il ərzində köləlikdə 870 000 adamın olduğu barədə statistik məlumatlar var. Bu müasir dövrün insan alveridir.

İnsan alverinin təhlükəliliyi onun müxtəlif formada həyata keçirilməsindədir.

Bir çox mənbələrdə insan alveri cinayətlərinin daim dəyişən

formaları barədə müxtəlif mülahizələr yürüdülmür. Ona görə də insan alverinə qarşı daha səmərəli fəaliyyətin təşkili, bu anlayışın əməliyyat təhlilinə təsirini, cinayətləri tövsif etmək, insan alveri cinayətlərinin qurbanlarını yaxından öyrənmək üçün onunla mübarizə elementlərinin araşdırılmasına ehtiyac var. Qeyd olunacaq formaların aydın və dəqiq tövsifi onu praktikada çətinlik çəkmədən qəbul etməyə imkan yaradır.

İnsan alveri cinayətlərinin həm ümumi, həm də əsas formaları var:

• **İnsan alveri, ələlxüsus qadınların və uşaqların seksual məqsədlərlə istismarı;** Bura daxildir:

- Seks-industrial və ya əyləncə sahəsi;
- Hərbi hissələrin yerləşdiyi ərazidə mütəşəkkil şəkildə seks-ticarəti;
- Seks-turizmin təşkili;
- Pornoqrafiya istehsalı (hər iki cinsdən olan uşaqlardan istifadə)

• **Qul əməyinin istismarı məqsədilə insan alveri;** Bura daxildir:

- "Potoqon" istehsalatda əməyin istismarı;
- Qeyri formal və kölgə iqtisadiyyatında istismar;
- Kontrafakt məhsulun istehsalında əməyin istismarı;
- Ev təsərrüfatında -ev köləliyi;
- Uşaq əməyindən istifadə (maşın yuma, k/t işinə cəlb etmə) və s.

• **Dilənçilik məqsədilə insan alveri, ələlxüsus uşaqların dilənçiliyi;** Bura daxildir:

- Uşaqları ələ almaqla onlardan istifadə etmək;
- Əlillərdən istifadə etmək;
- Azyaşlıların dilənçiliyə cəlb etmək üçün "kirayəyə" alınması (verilməsi);

• **İstismar məqsədilə nikahlar (“rabitə ilə gəlin” sistemindən istifadə etmə);** Bura daxildir:

- Ev təsərrüfatında insanlardan istifadə;
- Xəstələrə və ahıllara xidmət göstərmək niyyətilə istifadə;
- **Surroqat analığa məcbur etmək məqsədilə insan alveri;**
- **İnsan orqanlarının və toxumalarının məcburi transplantiyası məqsədilə insan alveri;**
- **Məcburi övladlığa götürmək məqsədilə insan alveri;**
- **Silahlı birləşmələrdə istifadə etmək məqsədilə insan alveri;**
- **Əsgərlərin məcburi işdə istifadəsi üçün insan alveri;**

Qeyd olan tövsif bitkin xarakter daşımır. Lakin insan alveri cinayətlərinin formaları dinamik hal olduğundan, cinayətkarlar da konkret maddənin dispozisiyasına uyğun olmayan, alternativ forma və üsullarla əməllərini elə qururlar ki, məsuliyyətdən yayına bilsinlər. Sosial - iqtisadi və siyasi situasiya dəyişdikcə bu dinamik hallar da dəyişir.

Nəticədə istismarın formaları da aşağıdakı kimi dəyişməyə başlayır.

- Əməyə məcburetmə (seksuallığa və ya sair xidmətə məcburetmə);
- Haqqı ödənilmədən işlətmək və yaxud aydın olmayan əmək haqqı, işlədikdən sonra haqqın ödənilməsi və yaxud qismən ödənilməsi;
- Şəxsin iradəsinə uyğun-azadlıq fəaliyyətindən və hərəkətlərindən məhrum edilməsi;
- Əmək müqaviləsi olmadan işə cəlb etmək, iş gününün uzadılması;
- İşdən çıxmaq istəyənlərə qanunsuz qadağalar qoymaq (işçinin saxlanması);

- İşçinin razılığı olmadan başqa işə (niyyətlərinə uyğun işə) köçürülməsi, razılığı olmadan başqa (sair) xidmətə işləməyə məcburetmə-manipulyasiya;

Daha sonra sənədlərin işçidən alınıb verilməməsi, borcdan asılı vəziyyətdə saxlanılması, fiziki zorakılıq və ya zorakılığın tətbiqi ilə hədələmə, psixoloji zorakılıq, deport etmək (qeyri - leqal miqrantlar üçün) hədəsi, sərbəst hərəkət etməsinə məhdudiyətlər və s. insan alveri cinayətlərinin formalarına aid etmək olar.

Şəraitdən asılı olaraq qeyd olunan formaların hər biri müxtəlif modifikasiya üzrə dəyişilə bilər. Məsələn: Qeyri-leqal miqrantların əmək haqqının verilməsini yubatmaq və yaxud onu deportasiya etmək məqsədilə polisə verməklə hədələmək.

Beləliklə, insan alveri cinayətləri ilə əlaqəli olan istismarın formaları çox müxtəlif və rəngarəngdir. Əksər hallarda hərəkətlərin qanunauyğun sənədləşdirilməsində və bu formaların müəyyən edilməsinə prosesual imkanlar yoxdur. Ona görə də, müasir dövr insan alveri cinayətlərinin şərh üçün bu formalar əhəmiyyət kəsb edir və adekvat formulunun tətbiqi istismarın formalarını əks etdirən qanunvericilik bazasına ehtiyac var.

İnsan alveri cinayətlərinin səbəbləri və risk qrupları.

Azərbaycan Respublikasının Qüvvədə olan CM ilə insan alveri probleminin öyrənilməsi dövr ərzində müxtəlif təhlillər aparılmış, risk qrupuna aid edilənlərin, bu cinayətlərin qurbanlarının “spesifik cizgilərinin” öyrənilməsinə çox vaxt sərf edilmişdir. Mövzu beynəlxalq konfranslarda, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının layihələrində aktiv müzakirə predmetinə çevrilmiş, qurbanların tipik xarakteristikası

prioritet məsələ kimi diqqət çəkmiş, DİN-nin kollegiyalarında və MM-in plenar iclaslarında milli koordinator general-leytenant Vilayət Eyvazovun hesabat xarakterli məruzəsi dinlənilmişdir. Son, 2014- cü il ərzində DİN-nin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin mütəşəkkil cinayətkarlığın bu növü ilə mübarizə fəaliyyətinə nəzər yetirdikdə aşağıdakı mənzərə diqqət çəkir. İnsan Alverinə Qarşı Milli Fəaliyyət Planı əsasında davam etdirilən əməliyyat tədbirləri ilə 97 (+17 fakt 2013-cü il ilə müqayisədə çox aşkar edilmişdir) cinayət faktı müəyyənləşdirərək 19 nəfərdən ibarət 9 cinayətkar qrup cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş, bu əməllərin qurbanı -52(+2) şəxsin cəmiyyətə reintegrasiyası təmin edilmişdir. İctimai məənəviyyət əleyhinə olan hüquqa zidd əməllərlə bağlı 183 (+13), o cümlədən 79 (+6) fahişəliyə cəlb etmə və 86(+18) əxlaqsız yuvaları saxlama cinayəti aşkarlanaraq 115 nəfər məsuliyyətə cəlb olunmuşdur.

Təəssüflə xatırlatmaq istərdim ki, 2006-ildə Beynəlxalq Təşkilatın Miqrasiya üzrə Bürosunun “İnsan alveri cinayətlərinin və köləliyin qarşısının alınması” ilə bağlı RF-yə aid beynəlxalq konfransında insan alverinin əsas səbəblərinin müzakirəsi diqqət çəkməmişdir. İnsan alverinin dərin köklərini iqtisadi, sosial sahələrdə və mədəni-mənəvi münasibətlərdə axtarılması daha məntiqli səsənsə də, buna əhəmiyyət verilməmişdir. Adətən səbəblərin kökündə və özülündə yoxsulluq vurğulanır, iqtisadi imkanların məhdudluğu, ailənin digər ölkələrlə müqayisədə həyat səviyyəsinin aşağı düşməsi, ailələrdəki zorakılıqlar, gender bərabərsizliyi, sosial-maddi yetimliyə məruz qalmanı, spirtli içkilərə aludəçiliyi, uğursuz ailələr və s. faktorlar önə çəkilir. Lakin, sadalanan səbəblər yalnız diqqətə çatdırılır, ona təsir mexanizmləri işlənilmir, hazırlanmır. Nəticədə insan alveri ilə əlaqədar olan faktlar latentliyə məruz qalır, təşkilatçılara və digər iştirakçılara məsuliyyətin və cəzanın labüdlüyü prinsipi tətbiq edilmədiyindən mübarizə əhəmiyyətini itirir.

Beynəlxalq ekspertlərin mülahizələrinə görə bu gün, Rusiya Federasiyası insanların daşınması və tranziti üçün təyinat ölkəsinə çevrilib. Burada ölkənin daha çox yoxsul təbəqəsi qurbana çevrilir. Çin, Şimali Koreya və Vyetnam kimi ölkələrdən Rusiyaya böyük kütlə - əmək miqrantları daxil olur. Məs: 2000-ci illərdə Tacikistanda adambaşına düşən gündəlik gəlir 0,2\$ idisə, həmin ərəfədə Rusiya Federasiyasında bu rəqəm 20 dəfə çox idi. Təbii ki, yoxsul ölkədən ehtiyac içində boğulanlar, həyat təminatlarını heç olmasa qismən təmin etmək üçün Rusiyaya gəlməyə “məhkum” idilər. Belə faktlar yaşamaq uğrunda mübarizənin canlı təzahürüdür. Yaxın gələcəkdə qeyd etdiyim yaşayış səviyyəsinə görə fərqi aradan qaldırmaq ümidi yoxdur. Əksinə vəziyyətin bir az da ağırlaşacağını proqnozlaşdırmaq olar. Ona görə Rusiya digər ölkələrdən fərqli olaraq miqrantlar üçün cəlbədicə və cəzədicə ölkə olaraq qalır. Bütün bunlara baxmayaraq 1990-cı illərdə Rusiyanın istehsal sektorlarında orta əmək haqqı Almaniyadan 50 dəfə, Yaponiyadan 40, ABŞ-dan isə 30 dəfə az təşkil edirdi. Rusiyada əmək haqqının artımı ekspertlərin qənaətinə görə yalnız iqtisadiyyatın qlobal yenilənməsi prosesində **resturizasiya nəticəsində mümkün olacaq**. Belə çıxır ki, Rusiya tranzit ölkə kimi insanların kriminal baxımdan istismarı üçün hələ çox vaxt mənbə rolunu oynayacaq.

İnsan alverinin sosial-iqtisadi təbiəti yoxsulluğun yayılması, əməyin dəyərləndirilməməsi, az haqq ödənilməsi, səmərəli fəaliyyətlə məşğulluq imkanlarının əhalinin əksər kontingentləri üçün əlçatmaz və təhsilin aşağı olması, sosial müdafiənin yoxluğu və digər obyektiv səbəblərlə sıx bağlıdır. Beləliklə insanların istismar şəraitinə məruz qalma riski müəyyən səbəbli əlaqə təsirindən reallaşır.

Tarixən də yoxsulluq, ehtiyac və səmərəli məşğulluğa yolun bağlanması insanları ağılsızlaşdırmağa və təhlükəli əməllərə vadar və onları iqtisadi davranışın riskli modelindən istifadə etməyə

məcbur edib, köləliyə, insanın istismarına razılıqlarını “qanuniləşdirib”. Bu səbəblər tədricən cəmiyyətin ümumi vəziyyətinə təsirsiz ötürməmişdir. Risk sosial normaya çevrildikcə insanların iqtisadi davranış modeli də dəyişir. İnsan davranışlarının rasionallığı təhrif edilir. Beləliklə qeyri-leqal miqrasiyaya yol açılır və insanların köləliyə xas istismar olunmasına məcburi şərait yaranır.

İqtisadiyyatın müasir qaydaları hamıya ticarətin inkişaf resurslarına daxil olmağına imkan yaratmışdır. Ona görə bəziləri rəsmi xidmət strukturlarında çalışmağa “dəhliz” və ona lazım olan ehtiyacını ödəmək üçün “şans” axtarışına çıxır. Məs: qocalar ömürlük yardım etmək vədi ilə aldadılır və nəticədə mənzili ilə birlikdə alınır (və yaxud satılır); əlillər dilənçilikdə istifadə olunur, əcnəbi tərəfdaş axtaran qızlara “tanişliq xidməti” təklif edilir (və insan alveri tacirlərinə təhvil verilir), iş axtaranlar köləliyə cəlb olunurlar və s.

Yoxsulluq özündə zəncirvari arzuolunmaz nəticələri birləşdirir. Təhsildən uzaqlaşma, səhiyyə xidmətindən istifadə edə bilməmək, aşağı həyat səviyyəsi, müasir informasiya-kommunikasiya-texnologiyalarından yararlanmaq imkanından məhrum olmaq və s. Burada əsas köklü səbəb **marginal** və **riskli** davranış strategiyasının yayılmasıdır.

Ailə institutlarındakı böhran insan alverinin səbəbi kimi yoxsulluqdan fərqli olmasa da mühüm səbəblərdəndir. Rusiyada 14 mln rus uşaqları natamam ailələrdə böyüyürlər. Onların qayğısına əsasən qadınlar qalır. Ailənin gəlir səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır. (Hər iki valideynin olduğu və işlədiyi ailələrdən fərqi olaraq.)

Gender bərabərsizliyi və ailədə ayrışeçkilik halları məişət zorakılıqlarının artmasına və yayılmasına təsir edir, uşaqların dilənməsinə (dilənçiliyə məruz qalmasına) və avaraçılığa meylini artırır.

Ailədəki məişət və mənzil şəraitindəki problemlər, alkoqolluğa aludəçilik, ailənin mənəvi dəyərlərinin dağılması (qeyri-rəsmi nikahların artması) insan alverinin artmasına zəmin yaradır.

Qeyd olunan səbəblərin qarşılıqlı fəaliyyəti insanların istismarının sosial fəzasının hədsiz genişlənməsinə gətirib çıxarır. Belə hallar isə sivil cəmiyyətlə bir araya sığa bilməz.

Risk qrupunun cədvəlini təqdim etmək olar:

KRİTERİYALAR	RİSK QRUPLARI
<i>Yaş həddi</i>	<i>Uşaqlar və yeniyetmələr(14-18 yaş), gənclər (18-25yaş), gənc qadınlar (30 yaşa qədər)</i>
<i>Yaşadığı yer</i>	<i>Kiçik şəhərlər, kəndlər, kənddən şəhərə gələnlər və kiçik şəhərdən iri şəhərlərə üz tutanlar.</i>
<i>Təhsil</i>	<i>Aşağı səviyyəli təhsil, məktəbdə təhsilin dayandırılması.</i>
<i>Davranış niyyəti</i>	<i>Miqrasiya niyyəti olan, o cümlədən qeyri-leqal miqrasiyaya meyilli şəxslər, xaricdə əcnəbi ilə nikaha daxil olmaq istəyənlər, xaricdə iş düzəlmək agentliklərinə üz tutanlar, qeydiyyat üzrə “evləyənlər”-nikah agentliklərinin müştəriləri və s. .</i>
<i>Sosial və marginal qruplara meyl</i>	<i>“Sosial riskli” ailələrin uşaqları, alkoqola meyilli ailələrin uşaqları, (sərsəm, kəməğül ailələr) narkotik maddələrdən asılı olan ailələrin uşaqları, uşaq evlərində tərbiyə alanlar, tək analar, miqrantlar, çoxuşaqlı analar.</i>
<i>Etnik qruplar</i>	<i>Region əhalisinin “əsas tərkib” hissəsinə aid olmayan etnik(azlıq) qruplar, kəsib ölkələrdən gələn etnik qruplar(Tacikistan, Əfqanıstan, Pakistan), kriminal etnik birləşmə və dəstələri (qaraçılar, çeçenlər), tez-tez təhlükəli cinayətlərə meyilli qruplar da insan alveri ilə bağlı, adam oğurluğu cinayətlərini məqsədli şəkildə törədən qruplar.</i>

Adətən insan alveri üzrə yüksək riskli qruplar var. İlk qrupa qadınlar və uşaqlar aid edilir. Qadınlar arasında əl alınmağa meyilli gənclər – yüksək təhsili, stabil işi və gəlir mənbəyi olmayan, çoxuşaqlı, tənha analar, ailədə zorakılıqlarla üzləşən, ona məruz qalanlar aiddir. Uşaqlar arasında daha çox ailə münaqişəsi hökm sürən ailələrin uşaqları, valideynsiz uşaqlar, uşaq evlərinin sakinləri, avara və nəzarətsiz olan uşaqlar daxildirlər. Risk qrupuna həmçinin əlillər, kasıblar, narkotiklərdən asılı olan adamlar: risk qrupunun dəqiq formulası insan alverinə qarşı preventiv kompaniyanın əhəmiyyətinə kömək edə və digər risk qrupunun bu bəlaya cəlb olunmasının qarşısını ala bilər. Məs: HIV-ə yoluxmanın qarşısını almaq üçün kompleks proqram təşkil etmək olar.

(İnsan alveri situasiyasına düşən yüksək risk qrupları)

Ümumiyyətlə insan alveri cinayətləri beynəlxalq normaların, həm də dövlətdaxili normativ hüquqi aktların tələbinə görə ağır və xüsusilə ağır cinayətlər kimi təsnifatlandırılır. Qeyd olunan tələbə uyğun olaraq CM-nin 144-1 maddəsinin birinci hissəsindəki sanksiyanın sərtləşməsinə zərurət yaranır.

Bu gün insan alveri sahəsində hüquq-tətbiqetmənin mürəkkəbliyi qeyri-dəqiqliklə əlaqəli olduğundan qul əməyi - köləliyə xas cəhətin anlayışlarının da dəqiq verilməsində çətinliklər vardır. Ona görə də CM-nin 144-1 maddəsi (və insan alverinə aid olan digər maddələr) əlavə kommentariyaya və əlavələrə zərurət vardır. Yuxarıda qeyd etdiyim insan alverinin hər bir formasının təfsirinə tam aydınlıq gətirilməyincə əməlin tövsifi prosesual dəqiqliklə ifadə oluna bilməz. İlk növbədə cinayət qanunvericiliyində istismarın formaları konkret izah edilməlidir. Məsələn: İnsanların dilənçilik qismində istifadə-istismar edilməsinə şərh verilməlidir,

insan üzərində nəzarətin müxtəlif formada həyata keçirilməsi və yaxud zorakılığı (borc asılılığında saxlamaq, sənədlərin götürüldü saxlanılması, psixoloji zorakılığın şantaj formasında həyata keçirilməsi və s.). İnsan alverinin hər bir formasının cinayət qanunvericiliyi ilə effektiv təqibi bu cinayətlərin risk qruplarına məhdudiyət qoya bilər. *(Bax risk qrupları - cədvəl)*

İnsan alverinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi.

Müasir kölləliyin aradan qaldırılması və qarşısının alınması üçün ilk addım bu cinayətlərin qurbanlarının aşkar edilməsindən başlayır.

Dövlət və hökumət, QHT bu istiqamətdə çox iş görür. Milli koordinator Vilayət Eyvazovun hər il Milli Məclisdə “İnsan alverinə qarşı mübarizənin vəziyyətinə dair” hesabatı dinlənilir.

Bütün bunlar Azərbaycan dövlətinin vətəndaşların təhlükəsizliyinin və sağlamlıqlarının təmin olunmasına yönələn funksiyanın yerinə yetirilməsinin canlı təzahürüdür.

Bu cinayətlərin qurbanları sırasında kifayət qədər insanlar var ki, dinməz və adsız (onları ancaq ailəsində tanıyırlar) istismar edilənlər tərəfindən verilən uydurulmuş isim altında uzun müddət yaşayırlar. Həmin insanlar dövlətin yardımına ümid bəsləyirlər. Onlar azad, iradəsinə uyğun sərbəst yaşamaq arzusunda, bəzən həyatlarını qoruyub saxlamaq arzusu ilə yaşayırlar.

Müasir kölləliyin probleminə bələd olduqca bir hüzn, kədər anını yaşamağı olursan. Ona görə də ilk öncə əsas diqqət onun qurbanlarının aşkar olunmasına yönəlməlidir.

Bu cinayətlərin qurbanlarının ümumi sayı barədə qismən fərqlə müxtəlif rəqəmlər göstərilir. Statistik rəqəmlərdə il ərzində 46 mindən çox qurbanların olması vurğulanır. 27 milyondan çox kişi, qadın və uşaq köləlikdə saxlanılır, onlar sutka ərzində istismar olunurlar. Hər il rəqəmlər artımla müşahidə edilir.

İnsan alveri cinayətlərinin əksər qismi tanınmaz halda - vəziyyətdə olurlar. Həmin insan istismar olunduqları şəxslərin vahiməsindən gizlənilir, itiriblar, qorxu altında yaşayırlar. Cinayətkar sindikatlar cəzasızlıq mühitində uzun müddət kriminal industriyada çalışırlar. Bu ondan irəli gəlir ki, köhlük, insanın istismarı və digər beynəlxalq norma və konvensiyaları tanımış dövlətlərin hamısı onunla tələb olunan formada mübarizəni davam etdirmir. Ona görə də insan alverinə qarşı mübarizə tam səmərə vermir.

Məişət zorakılıqları: problemlər və səbəblər
Cinayət Məcəlləsində "Məişət zorakılığı əleyhinə olan
cinayətlər" fəslinə zərurət var

Son zamanlar, regionlarda ailədəki zorakılıqların xüsusilə ağır cinayətlərlərin törədilməsi ilə davam etməsi cəmiyyətdə xüsusi amansızlığın təzahürü kimi qəbul edilir. Allahın yaratdığı "yer üzünün zinəti və əjrəfi" niyə bu qədər rəhmsiz və mərhəmətsizdir? Şüurlu varlıq niyə bu dərəcədə vəhşiləşir? Sualların sayı çox, cavabı birdir-ölüm hökmü bərpa olunmalıdır. Dövlət qətlə yetirilən vətəndaşının qisasını almalıdır ki, qurbanın doğmaları qisas fikrinə düşməsin!

Əslində Azərbaycan Respublikasının "Məişət zorakılığının qarşısının alınması haqqında" 02 oktyabr 2010 cu il tarixli qanunu var və bu Qanun 22 iyun 2010-cu ildə qüvvəyə minib. Lakin nəticədə, baş verən ağır cinayətlərin qarşısı alınmır. Gəlin, səbəblərə diqqət yetirək.

1970-ci illərdən başlayaraq məişət zorakılıqları dünyanın hətta inkişaf etmiş ölkələrində, müxtəlif kateqoriyalı ailələrdə, sinfi, irqi, mədəni, dini və sosial-iqtisadi faktorlardan asılı olaraq baş verir. Ekspertlərin tədqiqatına görə, zorakılıqların əsas səbəbi ailələrdə

çətin sosial durumun, ictimai şüurda yoxsulluq kimi xurafatın olmasıdır.

Tarixən sosial-iqtisadi problemlərin gərginliyi praktik olaraq hər bir ailəyə təsir edib. Ailənin rifah halı və həyat səviyyəsinin aşağı düşməsilə onun gələcək taleyi üçün narahatlıqlar baş qaldırır, nəticədə ailə münasibətlərində gərginliklər yaşanır.

Haşiyə çıxıram:

Rusiya tədqiqatçılarının fikrinə görə, baş vermiş qəsdən adam öldürmə faktlarının 3%-i ailədə baş verir. Məişət motivi ilə baş verən cinayətlərin yarısı uzanan və həllini tapmayan ailə münasibətlərinin payına düşür. Rusiya DİN-in statistikasına görə 3,5 mln-dan çox şəxs "anticəmiyyət davranışları"na görə profilaktik qeydiyyata götürülür, onların təxminən 296.000 ailə qalmaqalı kateqoriyasına aidirlər.

Məişət zorakılığı bir şəxsin digər şəxs üzərində nəzarəti həyata keçirmək (iradəsini diqtə etmək) məqsədilə təkrar olunan və yüksələn xətlə inkişaf edən fiziki, dini və iqtisadi hədə ilə təhqir etmək, qorxud və vahimədə saxlamaqda ifadə olunur.

Ailə zorakılığı əməlinin qurbanına çevrilmiş şəxslə digəri (onu incidən) arasında spesifik kateqoriyaya aid həyat əhəmiyyətli bir neçə şərt var:

- Uşaqlara qarşı qəddar davranma;
- Ərin-arvada, (yaxud əksinə) qarşı zorakılıqlar;
- Ahıllara qarşı olan zorakılıqlar və s.

Ailə zorakılıqlarının, digər zorakılıqlardan fərqi ondadır ki, ailə zorakılığı bir-birilə yaxın, doğma münasibətdə olanlar arasında baş verir və bəzən buna adi hal kimi baxılır, hətta qarşı tərəf (incidən, kobudluq edən) müdafiə olunur, qorunur.

Ailə münasibətlərinin səbəblərini öyrənərkən iki cür yanaşmadan istifadə etmək lazımdır. (*Məişət zorakılığı haqqında qanunun şərhində qeyd olunanlara yer verilib*)

1. Sosioloji yanaşma. Zorakılıq ailə münasibətlərinin stereotipi kimi qəbul edilir. (olan şeydi bərişarlar və s.). İşsizlik, mənzil şəraitinin yaxşı olmaması və iqtisadi çətinliklərin ailə üzvləri qarşısında stresin baş qaldırılmasına təsir etməsi;

2. Sosial-psixoloji yanaşma. Şəxsi həyat təcrübəsinin olmaması, primitiv düşüncə tərzü və "uşaqlıq illərinin zədələri".

Məişət zorakılıqlarının xarakterik cəhətləri sırasında zorakılığın aşağıdakı növlərini göstərmək olar:

1. Fiziki zorakılıq-real və potensial fiziki ziyanın tətbiqi nəticəsində insanın anatomik tamlığının pozulması. Xarakterinə görə yetirilən zərbə, qaçırlar və şəxsə digər xəsarətlərin yetirilməsi ilə ifadə oluna bilər.

2. Seksual zorakılıq. Seksual ehtiraslarını ödəmək üçün zordan istifadə etmə.

3. Psixi zorakılıq. Qurbana qarşı zorakılığın tətbiq edilməsi hədəfi qorxutma, mənəvi və psixoloji zədələrin yetirilməsi, iradəsinin sərbəst həyata keçirilməsinə məhdudiyətlər qoyma, qurbanı ailə üzvlərindən və dostlarından təcrid etmə, ləyaqətini alçalma və s.

4. İqtisadi zorakılıq. Pulun xərclənməsinə təkbaşına nəzarət, işləməyə və ya işləməməyə məcbur etmə və s.

Adətən fiziki və seksual zorakılıqlar tez-tez kişilər tərəfindən törədilir. Psixoloji zorakılıqlar, ailədə amansızcasına davranma halları və onlara havadarlıq isə qadınlar tərəfindən törədilir. Ailədə zorakılığın hökm sürməsinə aşağıdakı xüsusiyyətlər də (səbəblər) təsir edə bilər.

- ailədə fiziki zorakılıq faktları varsa deməli, onun tez-tez təkrar olunması və şiddətlənməsi ehtimalı da var;

- zorakılıq və təhqiredici davranışlar bəzən zərər yetirən tərəfindən dəyişilə və üzrxahlıq vədlərilə əvəz oluna bilər. Lakin

bununla təhlükə sovuşmur.

- ailədə zorakılıqlar əhalinin müxtəlif təbəqəsində və kateqoriyalarında mümkündür. Ona görə də məişət zorakılıqları müasir cəmiyyətin qlobal problemi kimi özünü artıq təsdiqləyib və onun səbəbləri ailənin sosial- psixoloji mühitində, habelə, qeyri-sağlamlığında ərsəyə gəldiyindən, ailənin stabil inkişafı və təhlükəsizliyi də davamlı olur.

Bəzən bunun çox ciddi və acı təəssüf doğuran nəticələri olur. Əvvəla, zorakılıqlarla qurulan ailə münasibətləri risk qrupuna daxil olunur. Belə bir mühitdə doğulan və böyüyən uşaqlar əksər hallarda zorakılıqların qurbanlarına çevrilir və yaxud da onlar yaxınlarına qarşı zor tətbiq etməkdən çəkinmir.

Mübarizənin səmərə verməməsinin səbəblərindən biri də ailə zorakılıqları barədə müvafiq orqanlara məlumatın daxil olmaması, yaxud məlumat olsa da, qurbanın şikayət verməkdən imtina etməsi, qanunvericilikdəki boşluqlar (zorakılıqlarla bağlı məlumatların araşdırılması üçün səlahiyyətli orqan əməkdaşlarına mənzilə sərbəst daxil olması normativ hüquqi aktlarla tənzimlənməlidir), müvafiq orqanların QHT-lərlə koordinasiya qaydada işləməməsi və s. - dir.

BMT-nin statistikasına görə valideyn zorakılığında hər il 14 yaşına qədər olan iki milyon uşaq əziyyət çəkir. Onların hər 10-dan biri dünyasını dəyişir, 2 min nəfəri intihar edir. Cinayət qanunvericiliklərində isə bu barədə xüsusi fəsil yoxdur. Ailədəki zorakılıqlar rəsmi məlumatlara salınmır. Bu, hüquqi və prosesual baxımdan çox qüsurudur. Zorakılığın ailədə hökm sürməsi övladın humanist və əxlaqa uyğun əsaslarla tərbiyələndirilməsinə mane olur, onların spirtli içkilərə, narkotik maddələrin qəbuluna, avaraçılığa, dilənçiliyə, fahişəliyə və digər cinayətlərə meylini gücləndirir. Kritik şəraitin yaranmasına amansız rəftar, uşaqların inkişafı haqda əhəmiyyət kəsb edən müvafiq biliyin və məlumatın olmaması da öz

təsirini göstərə bilir.

Bəzən ailədəki "ciddi cəza" zorakılıq kimi qəbul olunmur, ailə adət-ənənəsi kimi aşılır. Müasir elmi nəzəriyyələr zorakılıqların səbəblərini sosioloji yanaşmada, sosial mədəni faktorlarda (ailə münasibətlərindəki stereotiplər-eynilik, şablonluq) mənzil və maddi şəraitin psixoloji stresə məruz qoymasında; valideynlərin psixikasına alkoqolun təsirində, maddi tənəzzül və s. axtarmağı məsləhət görür.

Uşaqla valideynlər arasında olan münasibətlərin pozulması da zorakılıqlara əsas verə bilən amillərdəndir.

Məlumatlara görə, il ərzində dünyada 50.000 uşaq zorakılıqlara tab gətirməyərək evdən qaçmalı olur. Ölənlərin ümumi sayının 38%-ni ailə-məişət zəminində ölənlər təşkil edir. (Statistik rəqəmlər çox və az da ola bilər).

Məişət zorakılığı problemi ilə yalnız 1960-cı ildən başlayaraq Avropa və Amerika alimləri məşğul olmağa başlayıb. 1971-ci ildə Londonda "Döyülmüş qadınlar hərəkatı" və İxtisaslaşdırılmış qadın mərkəzləri yaranıb, məişət zorakılıqlarına məruz qalanlar ətrafında araşdırılmalara start verilib.

Son 20 il ərzində dünyanın bir sıra ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda da məişət zorakılığı haqqında qanun, 2004- 2008-ci illərdə İsveçrə və Böyük Britaniyada bu barədə xüsusi norma qəbul olunub, Slaveniyada isə belə zorakılıqlar cinayət məsuliyyətinə aid edilib. Hazırda 60 ölkədə məişət zorakılığı haqqında xüsusi qanunlar qüvvədədir. Amma Fransa və Bolqarıstan yeganə ölkələrdir ki, məişət zorakılıqların anlayışına daxil olan "psixoloji zorakılığın" şərhini geniş aspektdə verir.

1990-cı illərə qədər SSRİ-də və İttifaqa daxil olan ölkələrdə "ailədə zorakılıq üçün əsas yoxdur" - deyər normativ hüquqi aktlar da qəbul edilmirdi. 1990-cı ildən başlayaraq məlum oldu ki, belə bir problem var və onu aradan qaldırmağa normativ baza lazımdır.

Azərbaycan Respublikasının CM-də həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlər fəsilində sağlamlığa yetirilən xəsarətlər, cinsi azadlıq əleyhinə olan cinayətlər və digər fəsilərdə zorakılıqları ehtiva edən maddələr və həmin ictimai təhlükəli əməllərə görə məsuliyyət nəzərdə tutulsa da, məişət zorakılıqların problemini həll etmir. Məişət zorakılıqları barədə cinayət təqibinə başlama əksər hallarda zərərçəkmişin (qurbanın) şikayəti əsasında rəvac verilsə də, yazılı müraciətlər həmişə olmadığından mövcud faktlara prosesual reaksiya verilmir. Cəzasızlıq mühiti və qanuna müvafiq surətdə qisasın alınmaması isə faciələrlə sona çatır. "Ailə kiçik dövlətdir" rəmzi müddəaya qatı hörmətsizlik edilir.

Qurbanların əksəriyyəti qadınlar olduğundan, onlar həyat yoldaşlarının qanunsuz hərəkətləri ilə bağlı şikayət etməyə çəkinir, sübutların toplanması da onlara həvalə edildiyindən və bunun üçün müəyyən bilik və bacarıqları olmadığından sualları cavablandırmaqda çətinlik çəkirlər, yaxud bunu istəmərlər.

Ekspertlərin tədqiqatlarına görə, məişət zorakılıqları haqqında olan belə cinayət xarakterli işlərin 90%-i guya "tərəflərin barışması" nəticəsində xitamla sona çatır.

Dünya ölkələrində ailədə zorakılıqların aradan qaldırılmasına təsir edən psixoloji, tibbi və sosial yardımların, demək olar ki, səmərəsi yoxdur. Bu istiqamətdə daha çox QHT-lər müxtəlif layihələrin icrasında fəallıq göstərir. Ailə tiranlığından əziyyət çəkən qadın və uşaqların, habelə, ahılların müdafiəsi üçün sosial mehmanxanalar və digər mühafizə tipli mənzillər çox azdır.

Faktiki olaraq ailə ağır cinayətlərin baş vermə və hadisə yerinə çevrilib. Həyat quranların (qadınlrın) 37%-i "kişi qadını döyə və işkəncə verə bilər, bu, nəsil-dən-nəslə keçən xromosom uyğunluqdur, barışmaq lazımdır" qənaətindədir. Əlbəttə, belə sübektiv fikirləri ictimailəşdirmək cinayəti gizlətmək qədər təhlükəlidir və zorakılığa

çağırışdır.

Azərbaycan Respublikasının CM-də məişət zorakılığı əleyhinə cinayətlər fəslə olmasa da, cinayətlərin dinamikasında şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərdə (2014-cü ilin 6 ayı ərzində) azalma müşahidə edilir. Ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 5,4% (443-419) 24 fakt, qəsdən adam öldürmələr 13,8 % (109-94) 15 fakt, qəsdən sağlamlığa zərər vurmalar 5,7 % (194-183) 11 fakt azalıb.

Həyata keçirilən profilaktik və xəbərdarlıq tədbirləri, əhalinin maarifləndirilməsi məsələlərində QHT-lərin də iştirakı yetərlidir. Bütün qeyd olunanlara rəğmən demək olar ki, artıq CM-də "Məişət zorakılığı əleyhinə olan cinayətlərin" siyahısının müəyyən edilməsinə və bunun üçün Azərbaycan Respublikasının CM-ə əlavələrin edilməsinə zərurət var. CM-dən çıxarılmış "Döymə" 132-ci maddəsi yeni fəslə salına bilər.

Şəmsəddin Əliyev,
"Polisə Dəstək" İB-nin sədri

İstifadə olunan ədəbiyyatlar.

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitutsiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət hüququ. Bakı, hüquq elmlər doktoru F. Səməndərov.
3. Karqalov V.V "Na stepnoy qranitse Moskva, izdatelstva Nauka, 1974"
4. Birnştayn Y. "İstoriya çeloveçstva", Moskva, 2002 qod.
5. "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" AR-nın 28 iyun 2005-ci il tarixli qanun "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" AR-nın 28 iyun 2005-ci il tarixli qanunu.
6. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası "Digesta" nəşriyyatı 2008-ci il, F. Səməndərov.
7. Международная Биржа Труда для трудовых мигрантов. "Торговля людьми - Рабство XXI века" 23.X.2014
8. Бюро Международной организации по миграции (МОМ) в РФ 2008 год. www.iomrussia.ru
9. Защита жертв торговли людьми в уголовном судопроизводстве. Смирнов Г.К. кандидат юридический наук. Сепилов О.О.
10. AR-nın 30 sentyabr 2005-ci il tarixli qanunu ilə edilən əlavələr. "Azərbaycan" qəzeti 26 oktyabr 2005-ci il.
11. "İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında" AR-nın 28 iyun 2005-ci il tarixli qanunu.
12. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası "Digesta" nəşriyyatı 2008-ci il, F. Səməndərov.
13. Международная Биржа Труда для трудовых мигрантов. "Торговля людьми - Рабство XXI века" 23.X.2014
14. Бюро Международной организации по миграции (МОМ) в РФ 2008 год. www.iomrussia.ru

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Şamaxı filialında keçirilən tədbirin fotoları

Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunda keçirilən tədbirdən fotolar

Lənkəran Dövlət Universitetində keçirilən tədbirdən fotolar

Balakən rayonunda keçirilən tədbirdən fotolar

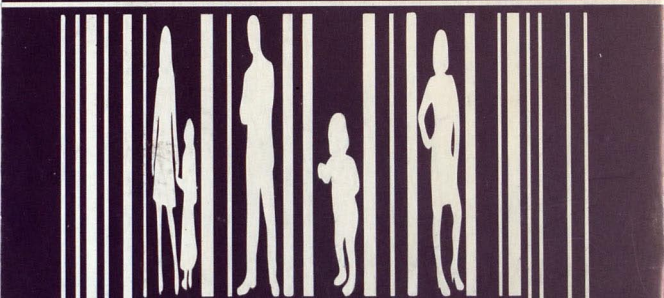
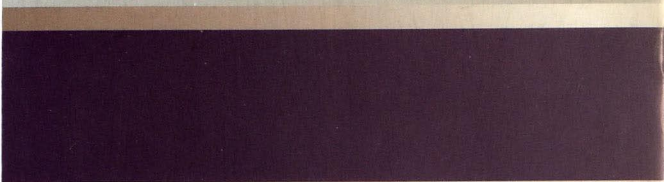
İnsan alveri ilə mübarizə

"Polisə Dəstək" İctimai Birliyi
Bakı şəhəri, Ziya Bünyadov 64/68
E-mail: police_s@mail.ru
Tel.: 012-590-27-43; 590-27-45
Faks: 012-590- 27-43

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Şurasının
"QHT Nəşriyyatı" MMC-də çap edilmişdir.
Çapa imzalanmışdır: 25.06.2015
Tiraj: 360 / Sifariş №: 109
44 səh.

"QHT NƏŞRİYYATI"
Bakı şəh., Bakıxanov qəs., Telman küç.,6
E-mail:qhtnesriyyati@gmail.com
Tel.: (+99412) 429 87 85
www.nesriyyat.com

6 43790 52580 4